

Viltvliegen van het genus *Pandivirilia* in Nederland (Diptera: Therevidae)

DE EERSTE VONDST VAN *PANDIVIRILIA MELALEUCA* IN NEDERLAND

Elias de Bree, Amsterdam, e-mail: ectemnius@gmail.com

Guido Verschoor, Keutenberg 1, 6305 PP Schin op Geul, e-mail: ecovers@online.nl

Viltvliegen zijn een kleine familie van primitieve vliegen met op de Nederlandse lijst 14 soorten (DE BREE *et al.*, 2019; VAN DER GOOT & BEUK, 2002). Omdat viltvliegen, behalve de algemene Gewone viltvlieg (*Thereva nobile*), weinig worden waargenomen is er weinig animo om deze groep te bestuderen. Nu blijkt dat het weinige waarnemen vooral aan de insectenverzamelaars ligt. Op Waarneming.nl verschijnen genoeg foto's van allerlei soorten viltvliegen waaronder ook zeldzame en zelfs nieuwe soorten voor Nederland. Daar-tussen bevinden zich ook de grote, zil-veren vliegen uit het genus *Pandivirilia*. De vondst van de zeer zeldzame *Pandivirilia melaleuca* in het gebied rondom Craubeek bij Voerendaal [figuur 1] is aanleiding om in dit artikel een determinatiesleutel te presenteren voor vier soorten van dit genus in het laagland van Noordwest-Europa.

INTRODUCTIE

De familie van de Viltvliegen (Therevidae) is met een kleine honderd soorten een betrekkelijk kleine familie in Europa. Er is relatief weinig gepubliceerd over deze vliegen. Er zijn drie oudere determinatiesleutels beschikbaar voor Europa, namelijk KRÖBER (1925), LYNEBORG (1965) en VAN DER GOOT (1985). Recent is er een sleutel en overzicht van de Noorse soorten gepubliceerd (FALCK, 2011) en een update van de Belgische checklist is in voorbereiding (MORTELMANS & DE BREE, 2022).

Over de zeldzame soorten van het genus *Pandivirilia* binnen de viltvliegen is nog minder gepubliceerd. Alleen LYNEBORG (1986) heeft een taxonomische verhandeling over de Palaearctische soorten gepubliceerd.

HERKENNING

Viltvliegen uit het genus *Pandivirilia* zijn opmerkelijk groot. Daarbij is *Pandivirilia melaleuca* met 11,2 tot 12,6 mm de kleinste soort. De andere Noordwest-Europese soorten zijn minimaal 12,9 tot 17,1 mm groot (LYNEBORG, 1986). De grootte in combinatie met een zwart lichaam met een meer of minder zil-veren bestuiving, soms over het gehele lichaam maar

FIGUUR 1

Vindplaats van *Pandivirilia melaleuca* in Voerendaal (foto: Guido Verschoor).

▲▲ FIGUUR 2
Mannelijk exemplaar
van *Pandivirilia*
caesia gevonden te
Winterswijk, mei 2020
(foto: Jan Stronks).

▲ FIGUUR 3
Vrouwelijk exemplaar
van *Pandivirilia*
caesia gevonden te
Demmersblok, mei
2020 (foto: Gerwin van
de Maat).

meestal in de vorm van banden, is opvallend. Een detailkenmerk om soorten uit het genus *Pandivirilia* van soorten uit het veel gelijkende genus *Clorismia* te onderscheiden is het kale prosternum aan de onderzijde van het borststuk bij *Pandivirilia*. *Clorismia* verschilt bovendien van *Pandivirilia* door de rode top van de dijen en het rode mannelijke genitaal.

SLEUTEL TOT DE NOORDWEST-EUROPESE SOORTEN

Met de vondst in Voerendaal komen in Nederland nu twee soorten uit het geslacht *Pandivirilia* voor.

In onderstaande determinatiesleutel worden daaraan de twee andere soorten toegevoegd die voorkomen in het laagland van Noordwest-Europa en die in de ruime omgeving van Zuid-Limburg te verwachten zijn. Ondanks hun grootte zijn de soorten in dit genus makkelijk te verwarren. De in Oost-België (Belgische Eifel) voorkomende *Pandivirilia eximia* lijkt sterk op *Pandivirilia caesia* [figuur 2 & 3]. Laatstgenoemde heeft dan weer een tweelingsoort, *Pandivirilia fuscipennis*, die bekend is uit het zuiden van Duitsland en het noorden van Frankrijk en die te verwachten is in België (LYNEBORG, 1986). *Pandivirilia nigroanalis* wordt buiten beschouwing gelaten omdat dit een alpine soort lijkt te zijn.

Binnen de spaarzame determinatiesleutels voor *Pandivirilia*-soorten is er weinig aandacht voor de kleur van de vleugelbasis. Dit kenmerk is echter het makkelijkst om *Pandivirilia melaleuca* te onderscheiden van de andere soorten in het genus [figuur 4 & 5]. *Pandivirilia melaleuca* heeft een doorzichtige vleugelbasis in tegenstelling tot *Pandivirilia caesia* die een duidelijk gele vleugelbasis heeft [figuur 2 & 3].

De onderstaande determinatiesleutel is gebaseerd op LYNEBORG (1986) en onze eigen observaties.

NEDERLANDSE SOORTEN

Uit Nederland was tot nu toe alleen *Pandivirilia caesia* bekend. Met de vondst in Voerendaal wordt daar nu *Pandivirilia melaleuca* aan toegevoegd. Beide soorten worden hieronder besproken. Vanuit de Europese fauna zijn op korte termijn niet meer soorten uit dit genus in Nederland te verwachten, maar wel in de hoger gelegen delen van België.

Pandivirilia caesia (Meigen, 1838)

In Nederland is deze soort bekend van twee vangsten in de 20^e eeuw; een mannelijk exemplaar op 20 juni 1975 te Winterswijk (VAN DER GOOT, 1985) en een vrouwelijk exemplaar op 10 juni 1995 te Ootmarsum (VAN AARTSEN, 1997). De collectie Van Aartsen is echter niet altijd even goed bewerkt. In een rommelbak gedoneerd aan Stichting Het Zeeuwse Landschap, inmiddels onderdeel van de collectie van de eerste auteur, bevindt zich een vrouwtje gevangen door B. van Aartsen op 27 mei 1999 te Ootmarsum (Overijssel). Pas in 2006 volgde een vierde waarneming van een vrouwtje in

1a Vleugelbasis helder. Vrouw: tergiet 6 met zilveren band. Man: genitaal met zilveren bestuiving. -> *Pandivirilia melaleuca*

1b Vleugelbasis geel. Vrouw: tergiet 6 zwart. Man: genitaal glimmend zwart. -> 2

2a Vrouw: Achterhoofd glimmend zwart. Man: tergiet 4 zwart. -> *Pandivirilia eximia*

2b Vrouw: Achterhoofd met zilveren bestuiving. Man: tergiet 4 zilver -> 3

3a Eerste segment van antenne korter dan derde. Gezicht met lange haren. -> *Pandivirilia caesia*

3b Eerste en derde segment van antenne even lang. Gezicht kaal. -> *Pandivirilia fuscipennis*

Nederland (Ruurlo), gevalideerd via een foto op Diptera.info (geplaatst 30 mei 2006). Op 25 mei 2011 volgde een vijfde waarneming uit de buurt van Vasse (Twente), nu via Waarneming.nl. Aan het eind van de tweede decade van deze eeuw stijgt het aantal waarnemingen snel. Vanaf 2017 volgt een relatief hoge piek van gefotografeerde exemplaren, alle gemeld op Waarneming.nl (geraadpleegd 6 oktober 2021) [figuur 6].

In Europa is *Pandivirilia caesia* bekend uit Albanië, België, Duitsland, Hongarije, Italië, Oostenrijk, Roemenië, het Europese deel van Rusland, voormalig Tsjecho-Slowakije en Zwitserland (VAN DER GOOT, 1985; LYNEBORG, 1989; MORTELMANS & DE BREE, 2022). In Nederland beperkt de soort zich tot nu toe tot de Graafschap, Twente en de Achterhoek. Recente Franse waarnemingen komen uit de Vogezen (persoonlijke observaties eerste auteur).

***Pandivirilia melaleuca* (Loew, 1847)**

Pandivirilia melaleuca is in 2010 voor het eerst gevonden in België (Vlaams-Brabant), in de bosrand van een oud eikenbos en zelfs binnenshuis in een dorp [figuur 4]. De soort is nu dus ook aangetroffen in Nederlands Limburg. Hier werd door de tweede auteur een vrouwtje gesleept te Voerendaal (Craubeek) op 30 juni 2020 [figuur 5]. De soort werd daar gevonden in een inham langs een relatief recent beplante graft met een goed ontwikkelde mantel- en zoomvegetatie met een westelijke expositie. De boomlaag wordt gedomineerd door Essen (*Fraxinus excelsior*) van dezelfde leeftijd, met hier en daar een Zomereik (*Quercus robur*), Haagbeuk (*Carpinus betulus*) of Spaanse aak (*Acer campestre*). De struiklaag wordt gedomineerd door Eenstijlige meidoorn (*Crataegus monogyna*) en Gele kornoelje (*Cornus mas*). Langs de graft bevindt zich glanshaverhooiland [figuur 1].

Van *Pandivirilia melaleuca* zijn in Engeland larven uit dood hout opgekweekt. De vindplaatsen van de larven zijn eiken (*Quercus spec.*) met bruinrot, Beuk (*Fagus sylvestris*) en Es. De larven zijn zowel gevonden in rechtopstaande levende bomen als in liggende rottende stammen en takken. Ook solitaire bomen zijn geschikt, zolang het medium van de rotholte geschikt is (ALLEN, 1969; OWEN, 1993). Het medium waarin de larven worden gevonden is droog tot licht vochtig en poederig tot korrelig (OWEN, 1993; ALEXANDER, 2008). Als prooi voor de larven is in gevangenschap aangetoond dat rupsen en keverlarven de voorkeur hebben (OWEN, 1993).

In Europa is *Pandivirilia melaleuca* bekend uit België, Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Hongarije, Oostenrijk, Italië, Spanje en voormalig Tsjecho-Slowakije. Net als voor de voorgaande soort lijkt een kleinschalig landschap ook voor deze soort van belang (ALEXANDER, 2008; BARKE-MEYER, 1999; LYNEBORG, 1989; MORTELMANS & DE BREE, 2022).

◀ FIGUUR 4
Mannelijk exemplaar van *Pandivirilia melaleuca* gevonden te Neigem (België), juni 2010 (foto: Maria-Thérèse Pédrón).

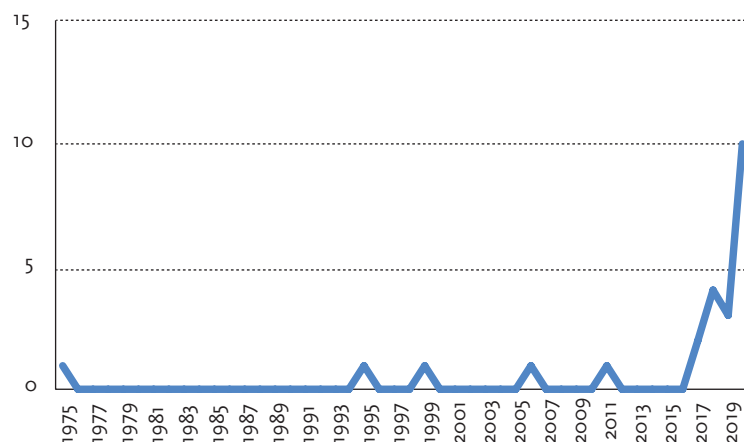
▼ FIGUUR 5
Vrouwelijk exemplaar van *Pandivirilia melaleuca* van Voerendaal, juni 2020 (foto: Guido Verschoor).

DISCUSSIE

Als de waarnemingen van *Pandivirilia caesia* in Nederland achter elkaar worden gezet, lijkt het alsof de soort de laatste jaren aan het toenemen is [figuur 6]. Het aantal mensen dat de laatste jaren waarnemingen met goede foto's invoert op Waarneming.nl is sterk toegenomen. Daardoor zijn van nagenoeg alle Nederlandse waarnemingen van *Pandivirilia* foto's beschikbaar. Er zijn tot 2021 in totaal 22 exemplaren uit Nederland gemeld; daarvan zijn slechts vijf exemplaren verzameld.

Opmerkelijk is de verspreiding van de twee soorten *Pandivirilia* in Nederland en België. *Pandivirilia caesia* lijkt in Nederland beperkt tot de Graafschap, Twente en de Achterhoek. In België is de soort dankzij één enkele waarneming beperkt tot de Ardennen. *Pandivirilia melaleuca* wordt in zowel Nederland als in België in andere regio's gevonden als de eerstgenoemde soort. Aangezien beide soorten voor hun ontwikkeling van dood hout afhankelijk zijn en er geen verschil is in de aanwezigheid van dood hout in de verschillende regio's lijkt een klimatologische factor een rol te spelen.

FIGUUR 6
Waarnemingen in de
tijd van *Pandivirilia*
caesia in Nederland.

Pandivirilia melaleuca komt in Midden- en Zuid-Europa voor. De meest noordelijke vondsten buiten de Benelux komen, voor zover bekend, uit het zuiden van Duitsland en het noorden van Frankrijk. Ook worden exemplaren van beide hier gemelde soorten in Noordwest-Europa binnenshuis aangetroffen, niet in huizen in het buitengebied maar in dorpskernen. Wellicht wordt de soort met dood hout, zoals brandhout, meegevoerd. De enige vereiste voor het voorkomen van deze grote vliegen lijkt de aanwezigheid van oude en dode bomen. Wat dat betreft wijkt de vondst in de relatief jonge bos-aanplant in Craubeek hiervan af. Mogelijk speelt de door het Vals essenvlieskelkje (*Hymenoscyphus fraxineus*) veroorzaakte essentaksterfte een rol bij het aanbod van geschikt dood hout voor deze viltvlieg.

DANKWOORD

Dank aan alle waarnemers voor het delen van hun foto's via *Waarneming.nl* (geraadpleegd 6 oktober 2021). Speciale dank aan Tom Kompier voor het doneren van een verzameld mannetje *Pandivirilia caesia* aan de eerste auteur voor studie. Dank ook aan Jan Stronks, Gerwin van de Maat en Maria-Thérèse Pédrón voor het beschikbaar stellen van hun foto's.

Summary

THE GENUS *PANDIVIRILIA* IN THE NETHERLANDS (DIPTERA: THEREVIDAE)

The first observation of *Pandivirilia melaleuca* in the Netherlands

Until recently, the only stiletto fly known to occur in the Netherlands was *Pandivirilia caesia*. With the observation of the very rare *Pandivirilia melaleuca* near Voerendaal in the southern part of the Dutch province of Limburg, a second species of this genus has been added to the list of Dutch Therevidae. Across the southern border of Limburg, in Belgium, two more species of Therevidae of the northwestern European lowlands can be found. This article presents an identification key for these four species.

Literatuur

- AARTSEN, B. VAN, 1997. Nieuwe en zeldzame vliegen voor de Nederlandse fauna (Diptera). Nederlandse Faunistische Mededelingen 7: 7-10.
- ALEXANDER, K.N.A., 2007. *Pandivirilia melaleuca* (Loew) (Diptera, Therevidae) confirmed as a Gloucestershire species. *Dipterists Digest* 14(2): 87-89.
- ALEXANDER, K.N.A., 2008. *Pandivirilia melaleuca* (Loew) and *Pocota personata* (Harris) (Diptera: Therevidae & Syrphidae) reared from a rot-hole in *Fagus* in western Cantabria, Spain. *Boletín Sociedad Entomológica Aragonesa* 42: 396.
- ALLEN, A., 1969. A note on the occurrence of *Psilocephala ardea* (F.) and *P. melaleuca* (Lw.) (Diptera, Therevidae) in Berks. *The Entomologist Monthly Magazine* 104: 224.
- BARKMEYER, W., 1999. Therevidae. In: H. Schumann, R. Bahrman & A. Stark (red.), *Checkliste der Dipteren Deutschlands* (Entomofauna Germanica 2). *Studia Dipterologica supplement* 2. Ampyx-Verlag, Halle (Saale): 114-115.
- BREE, E. DE, A. WIJCKER & T. KOMPIER, 2019. *Thereva microcephala*, een nieuwe viltvlieg voor Nederland (Diptera: Therevidae). - Nederlandse Faunistische Mededelingen 53: 119-122.
- FALCK, M., 2011. The stiletto flies (Diptera, Therevidae) of Norway. *Norwegian Journal of Entomology* 58: 131-163.
- DIPTERA.INFO. https://diptera.info/forum/viewthread.php?forum_id=5&thread_id=1815, geplaatst 30 mei 2006. Geraadpleegd oktober 2021.
- GOOT, V.S. VAN DER, 1985. De Snavelvliegen (Rhagionidae), Roofvliegen (Asilidae) en aanverwante families van Noordwest-Europa. *Wetenschappelijke mededelingen der KNNV* nr. 171. Uitgeverij KNNV, Utrecht.
- GOOT, V.S. VAN DER & P.L.TH. BEUK, 2002. Family Therevidae. - In: Beuk, P.L.Th. (red.), *Checklist of the Diptera of the Netherlands*. KNNV uitgeverij, Utrecht: 152-153.
- KRÖBER, O., 1925(/26). Therevidae. In: Lindner, E. (ed.), *Die Fliegen der palaearktischen Region* 4(3): 33-60.
- LYNEBORG, L., 1965. Tvinger IV, humfluer, stilefluer, rovflier. *Danmarks Fauna* 70. G.E.C. Gads Forlag, København.
- LYNEBORG, L., 1986. The Palaearctic species of *Pandivirilia* Irwin & Lyneborg, 1981 (Insecta, Diptera, Therevidae). *Steenstrupia* 12(5): 85-98.
- LYNEBORG, L., 1989. Family Therevidae. In: A. Soos & L. Papp (red.), *Catalogue of Palaearctic Diptera Volume 6*. Akademia Kiado/Elsevier Science Publishers, Budapest/Amsterdam: 11-35.
- MORTELMANS, J. & E. DE BREE, 2022. An annotated checklist of Belgian Therevidae (Diptera, Asiloidea). *Bulletin de la Société royale belge d'Entomologie* (in voorbereiding).
- OWEN, J.A., 1993. Rearing *Psilocephala melaleuca* (Loew) (Diptera, Therevidae) from larvae. *Entomologist's record* 105(15.x): 257-259.
- WAARNEMING.NL. Geraadpleegd 6 oktober 2021.

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP in LIMBURG

Colofon

DAGELIJKS BESTUUR

Frank Oelmeijer (voorzitter), Alfred Paarlberg
(penningmeester), Susanne Hanssen, Ben Mattheij,
Math de Ponti & Frank Assendelft.

ALGEMEEN BESTUUR

Wilfred Alblas, Toon van Baal, Jan-Joost Bakhuizen,
Wouter Jansen, Stef Keulen, Pieter Puts, Aidan Williams
& Linda Wortel.

KANTOOR

Olaf Op den Kamp, Ellen Zwart &
Martine Lemmens.

ADRES

Kapellerpoort 1, 6041 HZ Roermond,
tel. 0475-386470 (kantoor@nhgl.nl).
www.nhgl.nl.

LIDMAATSCHAP

€ 38,00 per jaar. Leden t/m 23 jaar € 17,50; bedrijven,
verenigingen, instellingen e.d. € 120,00.
Okjen Weinreich (leden@nhgl.nl).
IBAN: NL73RABO0159023742, BIC: RABONL2U.

BESTELLINGEN/PUBLICATIEBUREAU

Publicaties zijn te bestellen bij het publicatiebureau
(publicaties@nhgl.nl).
Losse nummers € 5,-; leden € 4,50 (incl. porto),
themanummers € 8,-.
IBAN: NL31INGB0000429851, BIC: INGBNL2A.

NATUURHISTORISCH M A A N D B L A D

REDACTIE Olaf Op den Kamp (hoofdredacteur), Philip
Bossenbroek, Henk Heijligers, Jan Hermans, Ton
Lenders, Gerard Majoor (eindredactie), Guido Verschoor
& Marc Poeth (redactie-assistent) (redactie@nhgl.nl).

RICHTLIJNEN VOOR KOPIJ-INZENDING

Diegenen die kopij willen inzenden, dienen zich te
houden aan de richtlijnen voor kopij-inzending. Deze
kunnen worden aangevraagd bij de redactie of zijn te
bekijken op www.nhgl.nl.

LAY-OUT & OPMAAK Van de Manakker,
Grafische communicatie, Maastricht
(mvandemanakker@xs4 all.nl).

EDITING SUMMARIES Jan Klerkx, Maastricht.

DRUK Grafagroep Zuid, Swalmen.

Copyright. Auteursrecht voorbehouden. Overname
slechts toegestaan na voorafgaande schriftelijke
toestemming van de redactie.

ISSN 0028-1107

provincie limburg

KRINGEN

KRING HEERLEN

Olaf Op den Kamp (kringheerlen@nhgl.nl).

KRING MAASTRICHT

Bert Op den Camp (kringmaastricht@nhgl.nl).

KRING ROERMOND

Math de Ponti (kringroermond@nhgl.nl).

KRING VENLO

Peter Eenshuistra (kringvenlo@nhgl.nl).

KRING VENRAY

Patrick Palmen (kringvenray@nhgl.nl).

STUDIEGROEPEN

FOTOSTUDIEGROEP

Bert Morelissen (fotostudiegroep@nhgl.nl).

HERPETOLOGISCHE STUDIEGROEP

Pieter Puts (herpetostudiegroep@nhgl.nl).

LIBELLENSTUDIEGROEP

Jan Hermans (libellenstudiegroep@nhgl.nl).

MOLLUSKEN STUDIEGROEP LIMBURG

Stef Keulen (molluskenstudiegroep@nhgl.nl).

MOSSENSTUDIEGROEP

Paul Spreuwenberg (mossenstudiegroep@nhgl.nl).

PADDENSTOELSTUDIEGROEP

Marc Houben (paddenstoelenstudiegroep@nhgl.nl).

PLANTENSTUDIEGROEP

Olaf Op den Kamp (plantenstudiegroep@nhgl.nl).

PLANTENWERKGROEP WEERT

Jacques Verspagen
(plantenwerkgroepweert@nhgl.nl).

SPRINKHANENSTUDIEGROEP

Harry van Buggenum
(sprinkhanenstudiegroep@nhgl.nl).

STUDIEGROEP EPHEMEROPTERA, PLECOPTERA EN TRICHOPTERA

Harry Tolkamp (ept@nhgl.nl).

STUDIEGROEP ONDERAARDSE KALKSTEENGROEVEN

Rob Visser (secretariaat@sok.nl).

VISSENWERKGROEP

Victor van Schaik (vissenstudiegroep@nhgl.nl).

VLINDERSTUDIEGROEP

Mark de Mooij (vlinderstudiegroep@nhgl.nl).

VOGELSTUDIEGROEP

Nicky Hulsbosch (vogelstudiegroep@nhgl.nl).

WANTSENSTUDIEGROEP LIMBURG

Martine Lemmens (wantsen@nhgl.nl).

WERKGROEP DRIESTRUIK

Wouter Jansen (werkgroepdriestruik@nhgl.nl).

WERKGROEP PLANTENSOCIOLOGIE

Johan den Boer (plantensociologie@nhgl.nl).

ZOOGDIERENSTUDIEGROEP

Aegidia van Grinsven
(zoogdierenstudiegroep@nhgl.nl).

STICHTINGEN

STICHTING NATUURPUBLICATIES LIMBURG

Uitgever van publicaties, boeken en rapporten (snl@nhgl.nl).

STICHTING DE LIERELEI

Projectbureau voor onderzoek van natuur en landschap in
Limburg (lierelei@nhgl.nl).

STICHTING IR. D.C. VAN SCHAIK

Stichting voor het beheer van onderaardse kalksteengroeven
in Limburg, Postbus 2235, 6201 HA Maastricht
(vanschaikestichting@nhgl.nl).

STICHTING NATUURBANK LIMBURG

Stichting voor het beheer van waarnemingen van het NHGL
(natuurbank@nhgl.nl).

